

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.24>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ СЛОВА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ДО ТА ПІСЛЯ ЇХ АНЕКСІЇ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Котенджи Е.О.,

*випускник Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
e-mail: eduardkotendzhy@gmail.com*

Котенджи Е.О. Порівняльний аналіз проблем реалізації свободи слова на тимчасово окупованих територіях України до та після їх анексії Російською Федерацією

У статті проаналізовано проблему реалізації свободи слова на тимчасово окупованих територіях України, а також порівняно фактичний стан дотримання права людини на свободу слова до та після анексії Росією чотирьох регіонів України восени 2022 року. В ході дослідження охарактеризовано випадки свавільного обмеження цієї свободи окупаційною адміністрацією Російської Федерації та визначено причини таких обмежень. Стаття наголошує, що реальною метою встановлення державою-агресором обмежень свободи слова та інших прав та свобод людини є забезпечення внутрішньої стабільності російського авторитарного режиму. Задля досягнення цієї мети російська політична номенклатура вдається до практик заниження або виключення ролі представницьких інституцій, а також скасування або значного обмеження політичних прав і свобод мешканців територій, підконтрольних Росії. У статті вказано, що через здійснення РФ з 2014 року контролю над окремими районами Донецької та Луганської областей російському керівництву вдалося розповсюдити свої авторитарні практики на території самопроголошених «республік» ще до моменту їх анексії. З метою реалізації цієї цілі окупаційна адміністрація створила формальні підстави, які дозволили їй значно обмежити права населення на підконтрольних їй територіях, хоча свавільне обмеження прав людини, зокрема права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, спостерігалось на територіях Донецької та Луганської областей з перших днів їх переходу під контроль російських збройних формувань, тобто з квітня 2014 року. Внаслідок проведення порівняльно-правового аналізу фактичного становища свободи слова на окупованих територіях України до та після їх анексії РФ зроблено висновок, що анексія Російською Федерацією чотирьох регіонів України восени 2022 року додатково ускладнила реалізацію мешканцями їхнього права на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Погіршення ситуації із громадянським простором та основоположними свободами в окупованих регіонах України пояснюється тим, що внаслідок їх насильницького та протиправного тимчасового відторгнення Росія поширила на ці території дію свого адміністративно-деліктного та кримінального законодавства, зокрема т.зв. «Закону про фейки», яким Російська Федерація у березні 2022 року запровадила на своїй території воєнну цензуру. Порівняно з територією РФ, в окупованих українських регіонах реалізація прав і свобод людини і громадянина додатково ускладнюється впровадженням російською окупаційною адміністрацією воєнного стану, який надав Росії формальну можливість продовжити свавільне обмеження низки прав і свобод на згаданих територіях. Враховуючи ці та інші наведені у статті аргументи, досягнуто висновків, що покращення стану свободи слова у відповідних регіонах можливо лише у випадку відновлення українського суверенітету над тимчасово окупованими територіями та недопущення жодних форм втручання російського авторитарного режиму у громадсько-політичне життя України.

Ключові слова: свобода слова, право на свободу вираження поглядів, тимчасово окупована територія України, окупаційна адміністрація Російської Федерації, авторитаризм, ефективний контроль, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, свавільне обмеження прав і свобод, «Закон про фейки», воєнна цензура.

Kotendzhy E. Comparative analysis of the problems of implementation of the freedom of speech in the temporarily occupied territories of Ukraine before and after their annexation by the Russian Federation.

The article analyzes the problem of implementing freedom of speech in the temporarily occupied territories of Ukraine, as well as compares the actual situation of observing the human right to freedom of speech before and after Russia's annexation of four regions of Ukraine in 2022. During the study, cases of arbitrary restriction of this freedom by the occupation administration of the Russian Federation were characterized and the reasons for such restrictions were determined. The article emphasizes that the real purpose of establishing restrictions on freedom of speech and other human rights and freedoms by the aggressor state is to ensure the internal stability of the Russian authoritarian regime. In order to achieve this goal, the Russian political nomenclature resorts to the practice of underestimating or excluding the role of representative institutions, as well as canceling or significantly limiting the political rights and freedoms of residents of the territories controlled by Russia. The article states that due to the effective control of certain areas of Donetsk and Luhansk regions by the Russian Federation since 2014, the Russian establishment managed to spread its autocratic practices on the territory of the self-proclaimed «republics» even before their annexation. In order to realize this goal, the occupation administration created formal grounds that allowed it to significantly limit the rights of residents in the territories under its control, although arbitrary restrictions on human rights, in particular the right to freedom of thought and speech, to the free expression of views and beliefs, were observed in the territories of Donetsk and Luhansk regions from the first days of their transition under the control of Russian militants. As a result of conducting a comparative legal analysis of the real situation of freedom of speech in the occupied territories of Ukraine before and after their annexation by the Russian Federation, it was concluded that the annexation by Russia of four regions of Ukraine in 2022 made it more difficult for residents to exercise their right to freely express their views and beliefs. The deterioration of the situation with civil space and fundamental freedoms in the occupied regions of Ukraine is explained by the fact that, as a result of the violent and illegal temporary rejection of part of the territory of Ukraine, Russia extended the effect of its administrative-delict and criminal legislation to these territories, in particular the so-called «fakes laws», by which the Russian Federation introduced military censorship on its territory in March 2022. Compared to the territory of the Russian Federation, in the occupied Ukrainian regions the realization of human and citizen rights and freedoms is further complicated by the introduction of martial law by the Russian occupation administration, which gave Russia a formal opportunity to continue arbitrarily restricting a number of rights and freedoms in the aforementioned territories. Taking into account these and other arguments presented in the article, the conclusions were reached that improving the situation of freedom of speech in the respective regions is possible only in the case of restoration of Ukrainian sovereignty over the temporarily occupied territories and the prevention of any form of interference of the Russian authoritarian regime in the public and political life of Ukraine.

Key words: freedom of speech, the right to freedom of expression, the temporarily occupied territory of Ukraine, the occupation administration of the Russian Federation, authoritarianism, effective control, the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, arbitrary restriction of rights and freedoms, the «fakes laws», military censorship.

Постановка проблеми. Російська агресія проти України, що на першому своєму етапі призвела до анексії Криму та окупації значної частини Донеччини та Луганщини, а в подальшому – до розповсюдження окупаційного режиму РФ на деякі інші регіони України та їхньої анексії восени 2022 року, поставила українське та міжнародне суспільство перед додатковими безпековими викликами. Створенням загроз для національної безпеки України Російська Федерація сформувала ризики для правової, та в першу чергу, конституційної безпеки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, що на законних підставах проживають на українській території. Після повномасштабного вторгнення російської армії, РФ здійснила спробу легалізувати окупацію південних та східних регіонів України, анексувавши ці території та в односторонньому порядку оголосивши Запорізьку, Херсонську, а також Донецьку та Луганську області (статус яких російське законодавство визначає як «народні республіки») суб'єктами РФ.

На момент анексії чотирьох регіонів України Росія вже протягом восьми з половиною років здійснювала ефективний контроль над частиною території Донецької та Луганської областей. Після фактичної втрати Комплексом заходів щодо виконання Мінського протоколу своєї сили

та початку повномасштабного вторгнення РФ, територія України, над якою Російська Федерація здійснювала ефективний контроль, збільшилася у декілька разів, однак до моменту її одностороннього приєднання Росією навіть з точки зору російського державного керівництва на розташовані на ній адміністративно-територіальні одиниці не розповсюджувався конституційно-правовий статус суб'єктів РФ.

Реальне становище свободи слова, думки та преси на тимчасово окупованих територіях *de facto* завжди відрізнялося від закріпленого у нормативно-правових актах самопроголошених державних утворень, контрольованих Росією, та інших документах російської окупаційної адміністрації. При тому, після анексії чотирьох областей України Російською Федерацією остання задекларувала поширення прав та свобод, а також їхніх гарантій, встановлених у РФ, на мешканців тимчасово окупованих територій України. Однак погіршення ситуації зі станом прав і свобод людини на території Російської Федерації та посилення авторитарних практик всередині самої Росії, приводом до чого став початок повномасштабної російсько-української війни, призвів лише до ускладнення ситуації з правами людини і громадянина на тимчасово окупованих Росією територіях.

Демократичні держави допускають обмеження низки прав і основоположних свобод людини – так, за нормами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вони можуть підлягати «формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки», а також з огляду на інші обставини, вичерпний перелік яких наведено у відповідній Конвенції [1]. Такі обмеження розповсюджуються і на право на свободу вираження поглядів, яке встановлено у ст. 10 Конвенції. Норми, визначені у ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є тотожними змісту ст. 34 Конституції України, якою закріплено право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [2].

На відміну від демократичних країн, автократії схильні до обмеження прав і свобод людини у свавільний спосіб, а також до підміни реальної мети обмежувальних заходів – забезпечення внутрішньої стабільності авторитарного режиму – іншою, більш прийнятною ціллю, якою зазвичай оголошується безпека держави чи її громадян. Авторитарний режим, що протягом тривалого часу панує у Російській Федерації, вдався до таких практик, які особливо яскраво проявилися на тимчасово окупованих територіях України.

Мета цієї роботи полягає в дослідженні проблем реалізації свободи слова на тимчасово окупованих територіях України та порівнянні фактичного стану дотримання прав людини і громадянина на свободу слова до та після анексії Російською Федерацією Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей.

Стан опрацювання проблематики. Гарантіям, обмеженням та захисту конституційних прав та свобод людини в умовах різних правових режимів, а також випадкам свавільного обмеження згаданих прав і свобод присвячені праці таких вчених-юристів, як Л. Дешко, О. Васильченко, Т. Андрусак, А. Стрекалов, О. Марцеляк, М. Орзіх, Н. Раданович, С. Головатий, В. Погорілко, В. Тацій, М. Козюбра, В. Колісник, А. Колодій, С. Федик, Р. Гольдман, В. Савицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, І. Шумак, Е. Бредлі, В. Федоренко, М. Хавронюк, П. Рабінович, В. Буткевич, М. Дельмас-Марті, М. Дженіс, В. Євінгов. При тому, ці дослідження в переважній більшості не стосувалися безпосередньо проблем правового захисту в умовах режиму воєнного стану, а також не здійснювали порівняння реальних причин обмеження прав і свобод людини в автократіях із тими, що відповідають принципу пропорційності та є допустимими в розумінні міжнародно-правових актів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Іншою проблемою стану опрацювання обраної тематики є брак досліджень, що з'явилися після 2022 року, коли стан правової, та зокрема конституційної безпеки громадян зіштовхнувся із небаченими раніше викликами, причиною яких стала безпрецедентна ескалація російсько-українського конфлікту. З огляду на це, дослідження, присвячені проблемам реалізації прав і свобод людини на територіях під контролем окупаційної адміністрації РФ набувають особливої актуальності, а рекомендації щодо покращення становища прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях дістали особливо важливого практичного значення.

Виклад основного матеріалу. З початку фактичної окупації Російською Федерацією частини Донецької та Луганської областей реалізація права на свободу думки і слова була значно утруднена як для осіб, що займаються журналістською, правозахисною чи просвітницькою діяльністю, так і для інших громадян, що опинилися на території під ефективним контролем РФ. Згідно

з проміжним рішенням Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Україна та Нідерланди проти Росії», початок здійснення Російською Федерацією ефективного контролю над частиною території Донецької та Луганської областей припадає на 11 травня 2014 року [3]. До цього моменту підконтрольні РФ збройні формування вже фактично контролювали деякі міста Донеччини та Луганщини, а збройний конфлікт у цих регіонах розпочався після вторгнення підконтрольних Росії бойовиків на територію Донеччини 12 квітня 2014 року та початку антитерористичної операції із залученням Збройних сил України, правовою підставою чого стало відповідне рішення Ради національної безпеки і оборони України. Отже, розгортання бойових дій та встановлення окупаційного режиму призвели до перших порушень права на свободу думки і слова з боку підконтрольних Російській Федерації збройних формувань у східних регіонах України ще до моменту, з якого ЄСПЛ вираховує початок ефективного контролю РФ над деякими районами Донецької та Луганської областей.

До прикладу, наступного дня після вторгнення проросійських бойовиків до м. Слов'янськ ними було обстріляно автомобіль, що належав журналісту, а приблизно за тиждень після цього – незаконно позбавлено волі американського журналіста Саймона Островського, що знаходився в зоні протистояння та знімав репортажі про вторгнення російських військ на схід України [4]. Серед заручників, які незаконно утримувалися контрольованими Росією бойовиками у місті в ці ж дні, знаходився щонайменше ще один журналіст [5].

День, з якого ЄСПЛ підтверджує наявність ефективного контролю Росії над усіма районами Донбасу, що були захоплені сепаратистами, є днем проведення незаконного голосування, яке стало формальною підставою проголошення організаціями «ДНР» та «ЛНР» незалежності від України в односторонньому порядку. Через три дні після проведення нелегальних голосувань, самопроголошена «ДНР» оголосила про прийняття власної «конституції», у тексті якої були закріплені гарантії свободи думки і слова. Паралельно з цим, підконтрольна Росії терористична організація задекларувала свою можливість обмежити ці та інші права та свободи з метою «захисту основ державного ладу» та «забезпечення оборони країни та безпеки держави».

25 травня 2014 року окупаційна адміністрація Російської Федерації, що діяла у формі підконтрольних Росії самопроголошених органів влади у Донецькій області, оголосила на територіях під ефективним контролем РФ воєнний стан [6]. Оголошення режиму воєнного стану дозволило Російській Федерації в подальшому значно обмежити права населення на підконтрольних їй територіях. Зокрема, у грудні 2014 року голова Донецької обласної державної адміністрації О. Кіхтенко заявляв, що підконтрольні Росії збройні формування вдавалися до самосуду над людьми, що виступали проти російської окупаційної адміністрації [7].

Заяву очільника Донецької ОДА деталізують доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні. Доповіді, які були підготовлені УВКПЛ за результатами роботи Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні критикували та продовжують критикувати випадки порушення прав людини як з боку структур, підконтрольних українському Уряду, так і з боку органів, які узурпували виконання владних повноважень на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України, що доводить безсторонність та незаангажованість даного органу ООН щодо російсько-українського збройного конфлікту та його наслідків.

Факти свавільного затримання осіб на території, яка контролювалася окупаційною адміністрацією Російської Федерації, неодноразово фіксувалися УВКПЛ. До прикладу, у своїй доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні у період з 1 лютого по 31 липня 2021 року УВКПЛ зафіксувало три випадки свавільного затримання осіб, які висловлювали думки в соціальних мережах на тимчасово окупованій території. За повідомленням УВКПЛ, «щонайменше в одному випадку особа (на контрольованій окупаційною адміністрацією РФ території – прим. Е.К.), яка висловлювала думки через соціальні мережі, також була піддана «кримінальному переслідуванню» за «екстремізм», «діяльність проти територіальної цілісності» та «підбурювання до ненависті» [8, с. 23]. Правозахисники цього органу ООН відзначають, що на момент 2021 року на непідконтрольних органам публічної влади України територіях «можливість висловлювати критичні думки вже була обмежена» [8, с. 23]. Таким чином міжнародні організації підтверджують, що обмеження права на свободу думки і слова на підконтрольних окупаційній адміністрації територіях України було організованою, цілеспрямованою та регулярною практикою контрольованої Росією адміністрації, а не одиничними випадками.

В матеріалі УВКПЛ, який наводить інформацію про ситуацію з правами людини в Україні у період з серпня 2020 по січень 2021 року, містяться інші приклади порушення російською окупаційною адміністрацією права людини на свободу думки і слова у кіберпросторі. Так, за повідомленням міжнародної організації, підконтрольними РФ збройними формуваннями було затримано блогера. Причиною свавільного утримання особи стала публікація ним матеріалів, у яких останній повідомляв про випадки незаконного позбавлення волі та катування, які вчиняються членами підконтрольних окупаційній адміністрації озброєних груп. Згаданого блогера та інших осіб, які публікували критичні щодо окупаційної адміністрації матеріали у соціальних мережах, самопроголошені органи влади обвинувачували у «злочинах» та протягом довгого часу тримали під вартою [9, с. 21].

Ці та інші приклади свавільного обмеження права на свободу вираження поглядів доводять, що окупаційна адміністрація РФ від самого початку обрала авторитарні та терористичні методи здійснення ефективного контролю над захопленими територіями. Формальне закріплення громадянських та політичних прав і свобод у нормативних документах самопроголошених органів влади ніколи не мало свого прояву на практиці, а оголошення окупаційною адміністрацією «воєнного стану» на тимчасово непідконтрольних Україні територіях стало формальним приводом для порушення прав і свобод людини і громадянина та обмеження громадянського простору в цих регіонах.

Анексія самопроголошених «республік» та інших регіонів України 30 вересня 2022 року, яка призвела до трансформації їх правового статусу в розумінні російського законодавства, не змінила фактичного становища свободи слова на контрольованих окупаційною адміністрацією Росії територіях. Більше того, Російська Федерація вдалася до тієї ж моделі створення формальних приводів для обмеження права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Вже 19 жовтня 2022 року, невдовзі після завершення процедури анексії Росією чотирьох регіонів України, президент РФ підписав указ про введення воєнного стану на анексованих територіях, внаслідок чого окупаційна адміністрація отримала формальну можливість продовжити свавільне обмеження низки прав і свобод на територіях України, що тимчасово контролюються Російською Федерацією [10].

Поширення дії російських нормативних актів на тимчасово окуповані території України створило для Російської Федерації можливість розповсюдити репресивне законодавство, впроваджене в РФ після початку повномасштабної війни з Україною, на непідконтрольній українській владі території. З моменту анексії Росією регіонів України розповсюдженою підставою для фактичного обмеження права на свободу вираження поглядів став Федеральний закон РФ від 4 березня 2022 року № 32-ФЗ, більш відомий у суспільстві як «Закон про фейки» або «Закон про воєнну цензуру». Так, згідно з доповіддю УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні з лютого по липень 2023 року, «російська окупаційна влада продовжила піддавати людей кримінальному переслідуванню за “публічні дії, спрямовані на дискредитацію” використання російських збройних сил» [11, с. 29]. Особливої уваги правозахисники приділяють тому факту, що дія відповідного законодавства була поширена на інші, раніше не передбачені ним умови та обставини, за яких репресивні норми закону підлягають застосуванню. Крім того, було посилено кримінальне покарання за встановлені згаданим законом «правопорушення», внаслідок чого УВКПЛ було занепокоєно можливістю органів влади РФ ще більше обмежити можливість вільного вираження думок мешканцями тимчасово окупованих українських територій [11, с. 29].

Занепокоєння, висловлені УВКПЛ, виявилися небезпідставними. У липні 2024 року норвезькому правозахисному центру Forum 18 стало відомо, що підконтрольний Росії Запорізький обласний суд засудив місцеву мешканку до 7 років позбавлення волі за висловлювання, які вона зробила на молитовних зборах в окупованому м. Мелітополь [12]. Зважаючи на складність отримання інформації про судові рішення, винесені окупаційними органами Російської Федерації в анексованих областях Півдня та Сходу України, дата винесення вироку, місцеперебування жінки та інформація про подання апеляційної скарги на вирок залишаються невідомими. УВКПЛ у своїй доповіді про ситуацію з правами людини за період з березня по травень 2024 року теж не наводило детальну інформацію про кількість та зміст судових вироків, винесених у чотирьох анексованих областях щодо місцевих мешканців за «дискредитацію збройних сил РФ» та скоєння інших політично вмотивованих «правопорушень» з огляду на відсутність доступу до судових рішень, винесених «органами влади» анексованих у 2022 році регіонів. Попри це, на тимчасово

окупованих територіях правозахисники відзначили наявну «атмосферу страху, яка серйозно обмежує основні свободи та всі прояви української ідентичності та культури» [13, с. 19].

Оскільки організації ООН змогли отримати доступ до судових рішень у тимчасово окупованому Криму, ми можемо екстраполювати їхні дані щодо кримінальних переслідувань місцевих мешканців окупаційною владою у т.зв. «Республіці Крим» на інші окуповані регіони України. Так, за повідомленням УВКПЛ, протягом весни 2024 року на території тимчасово окупованої АРК підконтрольні Російській Федерації суди притягнули до відповідальності 149 осіб «за адміністративне правопорушення «дискредитація збройних сил РФ». Доповідь відзначає також велику кількість притягнутих до відповідальності за «демонстрацію нацистської символіки чи прояв неповаги до російської держави», а також наголошує, що кількість притягнутих до відповідальності за ці «правопорушення» була більшою, ніж зафіксована за попередні три місяці [13, с. 19].

Правозахисники повідомляють, що причиною притягнення мешканців до відповідальності за згадані «порушення» зазвичай є законне вираження ними своїх поглядів та переконань. До прикладу, мешканці Криму публікували в соціальних мережах фотографії з гербом України чи українським прапором із використанням слів «напад» або «агресія» для опису повномасштабного вторгнення Росії на територію України, висловлювали підтримку українським збройним силам чи критикували окупаційну владу, за що РФ застосовувала проти них вищезгадане адміністративне законодавство [13, с. 19].

Зі звіту УВКПЛ можна зробити висновок, що публічна влада РФ вважає ці та інші діяння ознакою дискредитації своїх збройних сил. З огляду на це можемо вважати, що на порушення власної конституції, Загальної декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Російська Федерація піддала право на свободу вираження поглядів і переконань непропорційним обмеженням, чим фактично запровадила у своїй країні та на тимчасово окупованих територіях України цензуру, можливість поставити поза законом будь-яке антивоєнне висловлювання чи дію, а також домоглася знищення незалежної журналістики і позбавила людей змоги критикувати російський уряд та політику «без страху втручання чи покарання» [13, с. 19].

Загалом, станом на травень 2024 року, УВКПЛ задокументувало 739 випадків притягнення до відповідальності за адміністративними та кримінальними правопорушеннями стосовно «дискредитації російських збройних сил». Правозахисна організація також відзначає щонайменше 172 випадки притягнення до відповідальності за звинуваченнями в «демонстрації нацистської символіки або прояві неповаги до російської держави» [13, с. 19-20].

Висновки. Протягом періоду, який проаналізовано у статті, російська агресія проти України змінювала свої форми, використовувала різні способи та засоби ведення війни проти України. За цей час збройна агресія Росії на території нашої держави пройшла шлях від гібридного конфлікту до традиційної війни, а ступінь ескалації та територія ведення активних бойових дій кілька разів зменшувалися, після чого знов зростали ще більшою мірою.

При тому, з моменту встановлення Російською Федерацією ефективного контролю над частиною території України і донині, однаково загрозливою залишається ситуація із правами та свободами людини на територіях, підконтрольних окупаційній адміністрації РФ. На непідконтрольних уряду України територіях принципово відрізняється становище прав і свобод людини і громадянина *de jure* та *de facto*. Особливо яскраво це проявляється на прикладах недотримання окупаційною адміністрацією гарантій свободи слова, думки та преси, адже авторитарний політичний режим, притаманний сучасній Російській Федерації, забезпечує свою внутрішню стабільність в першу чергу через обмеження можливості людей вільно виражати свої погляди та переконання, критикувати дії російського уряду та ініціативи і рішення керівництва РФ без страху втручання чи покарання, а також шляхом встановлення цензури.

Ефективний контроль, який Росія здійснювала над непідконтрольними уряду України районами Донеччини та Луганщини з 2014 року, дозволив російському керівництву розповсюдити свої автократичні практики на території самопроголошених «республік» ще до моменту їх анексії. З травня 2014 року окупаційна адміністрація створила формальні підстави, які дозволили їй значно обмежити права населення на підконтрольних їй територіях, хоча свавільне обмеження прав людини, зокрема права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, спостерігалось на територіях Донецької та Луганської областей з перших днів їх переходу під контроль російських збройних формувань.

Анексія Російською Федерацією чотирьох регіонів України восени 2022 року лише ускладнила реалізацію мешканцями їхнього права на свободу вираження поглядів, адже внаслідок насильницького приєднання в односторонньому порядку територій Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей Росія поширила на ці території дію свого адміністративно-деліктного та кримінального законодавства, яке з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України остаточно оформилося як інструмент обмеження можливості вільного вираження своїх думок та переконань.

Порушення цих прав людини та впровадження цензури особливо яскраво проявилися на анексованих у 2022 році українських територіях, адже одразу після завершення процедури анексії Росією чотирьох регіонів України окупаційна адміністрація ввела на цих територіях воєнний стан, внаслідок чого отримала формальну можливість продовжити свавільне обмеження низки прав і свобод у згаданих областях.

Обмеження права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань на тимчасово окупованих територіях продиктовано суто політичними мотивами, що пояснюються природою російського авторитарного режиму. Російська номенклатура, як і очільники будь-якої іншої авторитарної країни, розглядають в якості свого ідеалу жорстко централізовану поліцейську державу, який досягається через заниження або виключення ролі представницьких інституцій та скасування чи принаймні значне обмеження політичних прав і свобод мешканців територій, підконтрольних авторитарному режиму.

З огляду на це, зміна статусу тимчасово окупованих РФ територій у розумінні російського законодавства не призвела до жодних змін у бік лібералізації окупаційного режиму, та навпаки, надала окупаційній адміністрації додаткові підстави та можливості для більш комплексного і всезагального обмеження прав і свобод людини, і в першу чергу – свободи думки і слова.

Отже, на нашу думку, принципові зміни у становищі свободи слова на тимчасово окупованих територіях України маловірогідні і в подальшому, адже справжньою причиною таких утисків є не довготривалий військовий конфлікт, який Російська Федерація намагається подати як один із приводів впровадження авторитарних практик на тимчасово окупованих територіях, а сутність російського авторитаризму. Таким чином, покращення стану свободи слова у відповідних регіонах можливо лише у випадку відновлення українського суверенітету над тимчасово окупованими територіями, та інтеграції окупованих регіонів в український політичний простір через відновлення повноцінного громадського діалогу без зовнішнього російського втручання у нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525 (дата звернення: 13.08.2024).
2. Конституція України. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.08.2024).
3. «Україна та Нідерланди проти Росії»: огляд рішення від юристів УГСПЛ. *Українська Гельсінкська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ukraina-ta-niderlandy-proty-rosii-ohliad-rishennia-vid-iurystiv-uhspl/> (дата звернення: 13.08.2024 р.).
4. Американський журналіст розповів про полон у Слов'янську. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/25/7023586/> (дата звернення: 13.08.2024 р.).
5. «Віталіка вместе с журналистом Лефтером удерживают в Славянске в одном подвале», - мама похищеного Ковальчука. *20 хвилин*. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/vitalika-vmeste-s-zhurnalistom-lefterom-uderzhivayut-v-slavyanske-v-od-10326681.html> (дата звернення: 13.08.2024 р.).
6. «ДНР» оголосила воєнний стан. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/dnr-obuyavila-voennoe-polozhenie-26052014022000> (дата звернення: 13.08.2024 р.).
7. Боевики на подконтрольных им территориях ввели самосуд - глава Донецкой ОГА. *New Voice*. URL: <https://nv.ua/ukraine/boeviki-na-podkontrolnyh-im-territoriyah-vveli-samosud-glava-doneckoy-oga-26400.html> (дата звернення: 13.08.2024 р.).

8. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого – 31 липня 2021 року. Об'єднані нації. Права людини. Управління Верховного комісара. Україна. 2021. 35 с.
9. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня 2020 – 31 січня 2021 року. Об'єднані нації. Права людини. Управління Верховного комісара. 2021. 36 с.
10. Путін «запровадив» воєнний стан на окупованих РФ українських територіях. В ОПУ прокоментували. *Суспільне. Новини*. URL: <https://suspiilne.media/298308-putin-zaprovadiv-voennij-stan-na-okupovanih-rf-teritoriah/> (дата звернення: 13.08.2024 р.).
11. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого – 31 липня 2023 року. Об'єднані нації. Права людини. Управління Верховного комісара. Україна. 2023. 44 с.
12. У Мелітополі протестантку засудили до 7 років за «фейки» про російську армію. *Релігійно-інформаційна служба України*. URL: https://risu.ua/u-melitopoli-protestantku-zasudili-do-7-rokiv-za-fejki-pro-rosijsku-armiyu_n149907 (дата звернення: 13.08.2024 р.).
13. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 березня – 31 травня 2024 року. Об'єднані нації. Права людини. Управління Верховного комісара. Україна. 2024. 28 с.